

1914-1915 Felaket Yıllarında Osmanlı ve Ermeniler

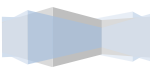
Taha Akyol

İstanbul, Doğan Kitap, Ekim 2015, 319 sayfa, ISBN 978-605-09-3043-6.

Serhat DEMİR*

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin hemen hemen tamamı umum dünya açısından önemli olduğu gibi, özellikle Türkler için sonuçları itibariyle sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, siyâsi ve askeri alanlarda önemli gelişmeleri haizdir. Meşrutiyet'in hemen akabinde düvel-i muazzama'nın ihtiraslarının bir bir gün yüzüne çıkması yüzyıllardır geniş topraklar üzerinde hakimiyet sağlayan Osmanlıların artık tabiri caizse bir "kış mevsimi" yaşadığı, sükût ettiği anlamına gelir. Bu olaylardan tam bir asır sonra geldiğimiz yer itibariyle de geriye dönüp o devri iyi anlayıp hatalardan ders almaya çalışmak adına 2012 (Balkan Savaşı yıl dönümü) 2014-2015 (Umumi Harp ve Ermeni Meselesi) ülkemizde az da olsa bazı çalışmalar yapıldı. Gazeteci yazar Taha Akyol da bu çalışmalarını gerçekleştirenlerden birisi olarak karşımıza çıkar.

* srhatdemir@gmail.com

Taha Akyol, *Rumeli'ye Elveda* ve *Bilinmeyen Lozan* gibi evvelinde belgesel olan fakat akabinde kitaplaşan çalışmalarının ardından yine aynı çerçevede “1914-1915 Felaket Yıllarında Osmanlı ve Ermeniler” başlıklı çalışmayı, hem belgesel hem de daha geniş haliyle kitaplaştırarak okura sunuyor. Eser on bölümden oluşup, umumi harp öncesini, 1853-56 Kırım harbine kadar götürerek Batı ve Osmanlı'nın hangi hallerden geçerek hangi hallere evrildiğini; bilhassa iktisadi, askeri ve siyasi gelişmeleri istatistikî olarak ortaya koyar. Alanında uzman ve tanınmış tarihçiler konunun gidişatına göre belli yerlerde sözü teslim alarak yorumlarda bulunurlar. Zafer Toprak, Kemal Çiçek, Şevket Pamuk, Feroz Ahmad, İlber Ortaylı ve Hasip Saygılı gibi tarihçiler bir çırpıda sayılabilecek isimlerdendir.

İlk bölümde Hangi konuların işleneceğine dair hulâsa mahiyetinde bir çerçeve çizilir. İkinci ve üçüncü bölümlerde ve hatta dördüncü bölümde de İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Osmanlı gibi devletlerin ekonomi, üretim, pazar, sanayi ve asker durumları istatistikî bir mukayeseye tabi tutulur. Ayrıca 19. Yüzyıl'da Avrupa'da bloklaşmalar, Sultan Hamid'in Osmanlı'yı siyasi yalnızlıktan kurtarmak amacıyla müttefik arayışları ve nihayetinde yeni büyük güçlerden biri olan Almanya ile yakınlaşma, bu yakınlaşmanın getirdiği iç politikadaki bazı değişikliklerle beraber bu değişikliklerin dünya üzerindeki yansımalarından bahsedilir. Komita hareketlerinin de 19.yüzyıl'ın son çeyreğinden itibaren emperyal devletlerin körüklemesiyle devlet içinde nasıl devlet olduklarını hangi evrelerden geçip Osmanlı'yı zor durumda bıraktıklarına da değinilir.

Beşinci Bölümde yeni bir yüzyıla beraber yeni bir konjonktürün de geldiği, Sultan Hamid karşıtlarının küçümsenmeyecek sayı ve güce ulaştığı (Osmanlı tebaası içindeki her guruptan) ve devletin kötü gidişatının ancak meşrutiyetin ilâmı ve Sultan'ın tahttan indirilmesiyle mümkün olabileceği, Meşrutiyetin ilanı, 31 Mart vak'ası ve Osmanlı toplumu içindeki ve dışındaki yansımaları, Türk tarihinin en kötü ve utanç verici yenilgilerinden olan Balkan Harbi, ülkedeki yeni söz sahibi İttihatçıların yine siyasi yalnızlıktan kurtulmak adına müttefik arayışları anlatılır.

19.yüzyılın sonu ile, yirminci yüzyılın ilk on beş yılı içinde dünyanın ve bilhassa Osmanlı'nın geldiği yer çok mühimdir. Umumi harbe gidilen yolda pek çok anlatıya şahitlik edilir. Bu anlatıların çoğu ise dünyanın geldiği yeri okuyamama sebebiyle, tek taraflı ve ideolojik bakış açısı yüzünden olayların gelişi ve gidişatı isabetle anlaşmaz. “*Alman hayranlığı*”, “*bazı serseri ve tecrübesiz subayların devleti uçuruma yuvarladığı*”, “*tarafsız kalılabileceği*” gibi daha da çoğaltılabilecek yorumlar bu meyandadır. Tarihçi Şükrü Hanioglu'nun Balkan savaşlarının neticesinde özetle üç maddede söylediği üzere:

“Birincisi: Büyük devletlerden birinin koruması olmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun günleri sayılıydı. 1914'te Almanya ile ittifak yapılmasına bu açıdan bakılmalıdır.

İkincisi: Savaş göstermiştir ki, Büyük Güçler'in diplomatik planda topluca yazılı garantiler vermesinin bir anlamı yoktur. İşte Büyük Güçlerin Balkanlarda sınırların değişmeyeceğini açıklamaları boş laftı.

Üçüncüsü: Savaş Osmanlılara göstermişti ki, Büyük Güçler'le çatışmaları bir an önce çözmeleri ve bir an önce temel sorunları halletmeleri gerekiyordu.” (s.128)

Ayrıca dönemdeki olayların bizzat göbeğinde olan bazı paşalar da anılarında bahsettiğimiz üzere yorumlarda bulunurlar. Alman ittifakından çok önce İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmelerine başlanıldığı, hatta Almanya ile ittifak antlaşması imzalandıktan sonra bile harp patlak verene kadar olan süreçte de itilaf blokuyla müttefiklik için çabalar sarfedildiği bilinir. Fakat nafiledir.

Altıncı bölümde İngilizlere sipariş edilen dretnotların son taksiti de ödendikten sonra İngilizlerce el konulduğu, Goeben ve Breslau'nun Yavuz ve Midilli oluşu, bazı Paşaların Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kış mevsiminde savaşa girme isteğine karşı oluşları gibi mühim hadiselerden bahsedilir. Kurmay Binbaşı Kâzım Karabekir'in görüşü buna örnektir. Karabekir Paşa, Enver Paşa'yla görüşmelerinde ve gönderdiği raporlarda: *“Evet harbe girmemiz kaçınılmaz ama şimdi değil, kış aylarını savaş dışında geçirelim, bahar aylarında harbe girelim.”* fikrindedir. Fakat Enver Paşa'nın endişeleri vardır. Karabekir ve onun gibi düşünen Osmanlı Subaylarına: *“Herifler bize para vermezse halimiz haraptır. Bundan başka bu adamlar gemileri boşaltıp gitseler bile bunları nasıl kullanırsınız. Eğer Ruslar harbi kazanırsa bizimle hesap görmeye geleceklerine hiç şüphe yoktur...”* demektedir (s.170).

1905'te Japonlarla yaptığı savaşta çok mühim bir yenilgiye uğrayan Ruslar, yönlerini Doğu Anadolu ve Boğazlar çevresine yöneltir. Tabiri caizse Rusya'nın nefesi Osmanlı'nın ensesindedir. Osmanlı büyük bir endişe içinde sürekli olarak bir Rus baskısını hisseder. Balkanlar bunun en açık örneğidir. Böylece Osmanlı gemileri 29 Ekim'de Yavuz ve Midilli öncülüğünde Karadeniz'de bazı Rus gemi ve noktalarını vurmasıyla fiilen savaşa girer ve 2 Kasım'da kendisine Rusya, hemen ardından da İngiltere ve Fransa'nın savaş ilanıya savaş sahnesinde yerini alır.

Yedinci bölümde Sarıkamış, Kafkasya ve Çanakkale cepheleri ve bu cephelerde neler olup bittiğiyle ilgili kısa malumatlara yer verilir. Yedinci bölümün sonlarından itibaren kitabın nihayetine kadar *“Türkler ve Ermeniler: Kardeşlikten Çatışmaya”*, *“Osmanlı Milleti Bölünüyor”*, *“Savaş Felaketinde Türkler ve Ermeniler”* başlıkları altında Ermeni ve Türklerin tarihi süreçte hangi merhalelerden geçtiği, Selçuklu döneminde ve Osmanlı döneminde sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkiler anlatılır. Fakat 19.yüzyıl'la beraber farklı bir döneme girildiği, yüzyılın sonundaki Rus Ermenileri ve Osmanlı Ermenilerinin faaliyetleri,

Ermeni komitaları ve bunların yaptığı bazı eylemlere de yer verilirken, bölünmeye giden yolda Osmanlı hükümetlerinin farklı bazı politikalarla komitaların eylemlerine engel olmak için yaptıkları ve yapamadıkları, Rusların Ermeniler üzerindeki etki ve kışkırtmaları ve dahi en sonunda 1915 tehcir olayı ve bu mühim olay olurken gerçekleşen bazı olayların olumsuzluğu, Talât ve Cemâl Paşalar başta olmak üzere olumsuzlukları önlemek adına yapılanlar ve dahi bu hadiselerle ait olan pek çok şey çok yönlü olarak anlatılmaya çalışılır. Bu anlatılar yapılırken de Ermeni, Türk, Rus, İngiliz ve Amerikalı bazı tarihçilerin görüşlerine yer verilir.

Dil ve üslûp açısından sade ve akıcı bir dili olan eser bazı yerlerde devrik cümleler olmasına rağmen akıcılıktan bir şey kaybetmez. Bazı yerlerdeki öznel görüşler ise nesnelliğin önüne geçer. Kitap popüler tarih alanında düzenlenmiş bilhassa bu alan üzerinde mühim çalışmalara imza atmış otoritelerin eserlerinin bir derlemesi mahiyetindedir. Bu da tahminimiz üzere genel bir okur kitlesine ulaşmak amacıyla yapılmış olmalıdır. Kaynakçaya bakıldığında ağırlıklı olarak araştırma eserlerin olduğu, daha az olarak da kaynak eserlerin olduğu görülür. Pek çok yerde verilen görüşler ise tek bir kaynağa dayalıdır. Dolayısıyla bir mukayeseye tabi tutulmaz. Buna örnek olarak da Enver Paşa gibi saraya damat olan, kendisine rakip ve Alman subaylarla çatışan Hafız Hakkı Paşa'yı Kafkas cephesine göndererek Hafız Hakkı'nın karargâhtan uzaklaştırıldığı görüşüdür. Ki tartışmalı bir görüş kesin gibi, mukayeseye tabi tutulmadan sunulur. Yine Sarıkamış'la ilgili eksik ve kalıplaşmış bilgiler vardır.

“Buna karşılık gerideki Türk birlikleri Sarıkamış önlerine zamanında gelemediler. Harekât plânına uymayan 10.kolordu Komutanı Hafız Hakkı Bey, en kısa yolan Sarıkamış'a gelmek yerine mağlup ettiği bir Rus tugayının peşine takılıp kuşatma yolunu uzatarak birliklerini gereksiz yere Allahuekber dağlarına sürüklemişti”³⁶

“30 bin askerin tek kurşun sıkmadan şehit düştüğü bir faciadır”(s.185) yorumu yine bahsini ettiğimiz kalıplaşmış yargılara bir misaldir.

“... Allahuekber dağlarını aşan birliklerin 27 Aralık'ta Selim yakınlarında Sarıkamış- Kars demiryolunu kesmesi ciddi bir korku yarattı. Kapana kısıldığını zanneden Rus Ordusu Komutanı General Mişlayevski yerini General Yudeniç'e bırakarak Tiflis'e kaçtı. Böylece bütün Kafkasya'da büyük bir kargaşa çıktı.”³⁷

Aynı makalede Allahuekber dağlarında donma vakalarının yaşanmasına rağmen geç de olsa Sarıkamışa ulaşıldığı ve boğaz boğaza, süngü süngüye çatışmalar yaşandığından bahsedilir. Bu eleştirilerin yanında genel olarak eser yukarıda bahsettiğimiz üzere dil ve üslûp ile okura mühim bilgiler sunacak ve tarihin mühim bir kesitini anlamaya yardım edecektir.

³⁶ Tuncay Ögün, “ Zafer Mi, İhanet mi? 100 Yıllık Sarıkamış Muamması”, *Derin Tarih Dergisi*, S.34 Ocak 2015, s.104-108. Daha geniş malûmat için mezkûr makaleye bakılmasını öneririz.

³⁷ Tuncay Ögün, “a.g.m” s.104-108.